

„Mitteleuropa”: menekülés a mítoszokba

Mąciór-Majka, Beata: „Mitteleuropa”, czyli ucieczka w mit.
= *Studia Historyczne*, 45. rok. 2002. 2. no. 147–162. p.

A nemzeti állam és a nagytársági állam eszméje a 19. században alakult ki. Nyugat-Európában ezenkívül örömmünnepeket ült a kolonializmus, a kapitalizmusban pedig viharos fejlődés következett be. A 19. század preludiuma lett a 20. század első felében lezajlott két világháborúnak. A tudományos kutatásban a földrajztudomány került – az iménti fejlődés kívánalmainak megfelelően – előtérbe. A vizsgálódások fókuszába az olyan kérdések kerültek, amelyek az államok természetes határait, a természeti kincsekre, a nemzetközi politikára és viszonyokra vonatkoztak. Ennek nyomán keletkezik a geopolitika fogalma (Rudolf Kjellén, 1899), melyet több országban (pl. Nagy-Britanniában és Franciaországban) helyesléssel fogadtak, Németországban meg egyenesen lelkesedést váltott ki. Itt vetődik fel a kérdés: az efféle elméletek és tanok serkentették-e néhány évtizeddel később a náciizmus eszmevilágának kialakulását és térhódítását.

Ellentétben a nyugat-európai „sikerállamokkal”, Németország számára – éppúgy, mint a többi közép-európai ország számára – a 19. század nehéz, zavaros időszaknak bizonyult. A német elit tudta, hogy a sikertelenséget valamivel kompenzálni kell. Ezt szolgálta a „magasabb értékekre” való hivatkozás, illetve ezeknek a „Volk” fogalma köré történő koncentrációja. Részletesebben szólva: a nép, a környező természet, a földrajzi környezet és a transzcendentális kozmosz közötti kapcsolatok köré. J. G. Herder kultúrtörténeti filozófiája lett e „volksztikus” eszmerendszer szellemi fundamentuma. W. H. Riehl *Land und Leute* c. művében elítéli az iparosodásban és városiasodásban az idegenek – elsősorban zsidók – kezdeményező, vezető szerepét, és azt, ahogy a gyökértelen zsidók kitérítik a földjeikről a tőzsgyökeres „Volkot”.

Ezen a vonalon halad tovább Paul Lagarde és Julius Langbehn, s jut el a fajgyűlölet igenléséig, ami termékeny talajra talál. A „Volk” szószólói mindinkább eltávolodnak a németiség valós problémáira igazán választ kereső törekvéstől. E. Diderichs már külső és belső ellenségek elleni fellépést lát szükségesnek.

Mivel a szóban forgó mozgalom a földhöz való visszatérést hirdette, keretében az utópista eszmék is megjelentek. Ilyen volt többek között az árja kolóniák létesítésével kapcsolatos javaslat. Bár a Mittgartoknak nevezendő kolónia-ötletük nem lett népszerű, azért nem maradt annyiban: az első világháború után Artman szövetségként jelentkezett, s a határ menti térség népi német belakása érdekében követelte a más nemzetiségűek kitelepítését. Így jelenik meg a német szókincsben az élettér, a Lebensraum fogalma és követelményrendszere, amelynek hívévé szegődik H. Himmler is.

A „volksztikus” körében – a 19. századi földrajztudományi térelméletek újbóli térnyerésével – nagy tekintélyű tanná válik a geopolitika, immár a földvédelem (honvédelem) elméleti alátámasztása céljából. Míg a 19–20. század fordulóján az E. M. Arndt és A. Zeune közötti geopolitikai eszmecsere beírta a német egység (ami 1871-ben létrejött) követelésével, addig a modern változat alig leplezi a németek igényét az uralkodó nemzet szerepének betöltésére „Mitteleuropa”-ban. (1848/49-ben K. L. von Bruck és F. List még osztrák központú Közép-Európát látott volna szívesen, ami Németországban a két világháború között szóba sem került a birodalmi hegemoniájú Közép-Európa alternatívájaként.)

A 19. és 20. század fordulóján F. Ratzel a darwinizmust adaptálta a németek számára. Az általa vizionált létharcot csak a németiség valamennyi tagja tudja győzelemre vinni a

közös történelem emlékei alapján s függetlenül minden osztálykülönbségtől. Ez a tan is benne maradt a „volkisták” hagyatékában.

A „létharc” mondanivalója mindinkább összekapcsolódik az élettér mondanivalójával, valamint a birodalmi gondolat erőnek erejével való támogatásával (B. F. Hansch, E. Hunkel, A. Weber, Fr. Nauman, M. van der Bruck stb.), illetve az élettér bővítési aspirációinak Oroszország (Szovjetunió) rovására történő realizálásával.

Német sajátosság volt, hogy a tudományos munkák eredményei, feltéve hogy harmonizáltak a „volkisták” érzelem- és eszmerendszerével, hamar felszívódtak a köztudatba. Így már Hitlert megelőzően vált hívévé a felhalmozott geopolitikai ismereteknek H. Himmler és Alfred Rosenberg, hogy a náciizmus győzelmét követően gyakorlatilag próbálkozzék az elmélet tesztelésére, végső soron arra, hogy milyen az, amikor Keleten valóságga lesz a „germán jövő országa”, a német „Lebensraum”, a „Blut und Boden” és a „Recht und Erde” doktrínája.

A *Mein Kampf* megjelenése (1925) határozta meg végleg Németországban az uralkodó geopolitikai irányt. Kiderült ugyanis, hogy Hitler tudatában a geopolitikai kategóriák igencsak virulensek. Számára minden jó volt, amit hasznosnak vélt a német nép életterének bővítése érdekében. E vonatkozásban a katonai és a békepolitika összekeveredett benne. A külpolitikáról azt írta, hogy „garantálnia kell az államnak a fajjal való bebiztosítását, melynek keretében egyfelől a nemzet létszáma és növekedése között alakul ki egészséges, életerős és természetes kapcsolat, másfelől a földterület nagyságrendjei között. A földhöz való jognak kötelezettséggé kell válnia, minthogy a földterület növelése nélkül a nagy nemzet hanyatlásnak indul.”

A nagytársági ideológia a Harmadik Birodalomban tehát fontos szerepet játszott: a Führer számára a nemzeti lét vagy nemlét kérdése kötődött hozzá. Konkrétan: „Ha Európában földre van szükség, ez csak – röviden szólva – a Szovjetunió kárára történhet meg. Az új Birodalomnak újból rohamra kell indulnia a régi kereszteslovagok nyomdokain, hogy a kard segítségével a német ekének szántóföldet adjon, a népnek pedig mindennapi kenyeret”.

Futala Tibor

Indokolt-e napjainkban szlovák nemzetvédő műveket írni?

*Strýček, Andrej: Jerguš Ferko – Mad'arské (seba)klamy – poznámky, úvahy.
= Slovenské pohľ'ady, 2003. 7–8. no. 21–23. p.*

A referált dolgozat írója meglepedéssel konstatálja, hogy a szlovák nép körében mindig akadtak olyanok, akik szükség esetén, s ez a szlovák–magyar együttélés századaiban és azóta is gyakran előfordult, nemzetvédelmi művek írásával és közzétételével védtek ki a támadásokat, a hazugságokat és rágalmatokat. E nemzetvédők nesztora a 17. században élt Ján Baltazár Magin. Őt követi Juraj Papánek, Daniel Rapant, legújabban pedig Jerguš Ferko.

Az alkalom, amely az iménti megjegyzéseket kiváltotta az, hogy a két esztendeje fiatalon meghalt Jerguš Ferko utolsó munkája, *A magyarok (ön)megettévesztései a Slovenské pohľ'ady*-ban történt közlés után önálló kötetben is megjelent.

Kérdés – veti fel a referált szerző, hogy manapság, amikor – immár másodszer – létezik a független Szlovák Köztársaság, egyáltalán szükség van-e ilyen nemzetvédő angazsáltságra. Szerinte természetesen szükség van, mivel „nemzeti dolgaink állapota, napjaink európai politikájának tendenciái, a mindenható elektronikus médiák enormis

fejlődése, déli szomszédunk nyilvánvalóan ellenséges hivatalos propagandája és politikája, a szlovákiai magyar párt ugyancsak nyilvánvalóan nacionalista politikája – mindez igencsak veszedelmes jelenség-halmaz, melyre nemzeti szervezetünknek reagálnia kell”.

Ebben a reagálási küzdelemben Jerguš Ferko érdeme, hogy „alapos és találó elemzésekben a gyökérzetig meztelenítette le a magyar társadalom elit rétegeinek a magyar nemzet valamiféle vezető hivatásával, a magyaroknak a többi környező nép fölötti lelki szupremáciájával, a magyarok kulturális fölényével és holmi úri nemzetre vonatkozó elképzeléseivel kapcsolatos ősrégi hiedelmei tarthatatlanságát, katasztrófális voltát, betegességét, sőt kínosságát. Érdeme az is, hogy „a mítoszokat demitizálja, a nyilvánvaló hazugságokat leleplezi, megmagyarázza a történelmi összefüggéseket, ott támad, ahol szükség van a támadásra, felfegyverzi az informálatlanokat, biztatja a kicsinyhitűeket”.

A cikk szerzője a továbbiakban Paul Lendvai *A magyar nemzet ezer éves története* c. munkájának cseh kiadásából keresi ki a negatív megállapításokat, s állítja párhuzamba Jerguš Ferko megállapításaival. Úgy fogalmaz, mintha a negatív megállapítás – Lendvai művét is ide számítva – a magyar historiográfiában fehér holló volna. Eközben azért elszólja magát, mert egy helyütt megjegyzi: Jerguš Ferko túlnyomórészt magyar forrásokból dolgozott.

A Ferko-dicséret végkifejlete, hogy elemzéseit olvasva szerzőnk arra a megállapításra jut, hogy a dolgok nem úgy estek meg, ahogyan azt a magyar történelem állítja, hanem egészen másként, „így hát teljesen másképpen alakult a szlovákok közreműködése a magyarországi történelemben (v uhorských dejinách). Pontosabban szólva: korántsem csak objektumai voltunk ennek a történelemnek, hanem nevezetes szubjektumai, társszerzői is.”

Szerzőnk elengedhetetlennek tartja, hogy a szóban forgó műből a szlovák politika a maximumot bányássza ki. „E műnek minden előfeltétele megvan ahhoz, hogy a szlovák öntudat hajtóerejévé váljék. Újra kell értékelni az egyes századokat, az egyes történelmi periódusokat, s bennük kiharcolni azokat a helyeket, amelyek megilletnek bennünket, tehát a magyarországi történelem társszerzőségünket bizonyító helyeit.” Itt Strýček cikke himnikus szárnyalásba lendül: „A mi őseink voltak azok, akik a magyar nyelvet legalább ezer szóval gazdagították. Elsősorban szlovák területen fejlődött ki a középkori kohászat. Körmöcbányán nyomták a magyar aranyakat, Szlovákia területén századokon át virágzott és fejlődött a népi kultúra. Az Árpádok háromszáz éves uralkodása alatt sem kerültek a király hatalmába északi hegyes tájaink. Még Róbert Károly is nagy erőket fordított a szlovák megyék meghódítására.”

Futala Tibor

A Matica slovenská és a külföldi szlovákság kapcsolatai 1989 után

*Bajaník, Stanislav: Matica slovenská a slovenský svet po roku 1989.
= Slovenské pohľ'ady, 2003. 6. no. 95–108. p.*

Szlovákia határain kívül kb. 2,5 millió szlovák él. Mindenekelőtt Magyarországon, a volt Jugoszláviában, Horvátországban, Ukrajnában, Lengyelországban, Csehországban, Romániában, az USA-ban, Kanadában és Ausztráliában, de: Ausztriában, Franciaországban, Németországban, Svédországban, Norvégiában és Olaszországban is.

A Matica slovenská csak 1989 után került olyan helyzetbe, hogy valamennyi szlovák diaszpórával kapcsolatot létesíthetett, nehogy a „lélek kialudjék”. Azóta semmiféle ideo-

lógiai akadály a nincs e kapcsolatok fenntartásának, melyek több mint 40 határon túli szervezetre terjednek ki.

Ahhoz, hogy a kapcsolatoknak nagyarányú kibővítése megtörténhessen, előbb magának a Maticának kellett megújulnia. Ebben a folyamatban több törvény született róla, újra fogalmazódtak, funkcionálisan kibővültek a külföldi szlováksággal (is) foglalkozó szervezeti egységei (nemzeti könyvtár, honfitársak múzeuma, a szlovák disszidensekkel foglalkozó kutatókabinet, történeti intézet, kiadványi struktúra).

Külföldön ismét működni kezdtek a korábbi szlovák maticák (Argentína–Kanada, Jugoszlávia, Horvátország, Ukrajna, Lengyelország), amelyek sorra-rendre hozták létre a Szlovák matica helyi szervezeteit mint a szlovákság fennmaradásának letéteményeseit. (Megjegyzendő, Szlovákia magyarok lakta, illetve magyar környezetű városaiban is megalakultak ezek a helyi szervezetek.)

Ugyancsak új korszak kezdődött a más szláv nemzetek (szerbek, horvátok, szorbok, csehek, morvák és sziléziaiak) maticáival való (főleg: kiadványcsere) együttműködésben.

A Matica slovenská élen járt a szlovák államiság kivívásának dolgában is: ezt szabad mozgása egyik előfeltételének tekintette. Hangsúlyozta, hogy „szuverenitás nélkül a szlovák nemzet továbbra is ismeretlen maradna a nagyvilágban, saját hazájában politikailag rabságban, gazdaságilag és szociálisan fejlettségében elmaradva élné... Ha a külföldi szlovákok nevében üdvözljük a pozsonyi nemzeti tüntetést, erősen hisszük, hogy a nemzet nem mond le jogairól, és Szlovákiát Európa térképén mint az európai népek családjának egyenrangú tagját helyezi el.”

A külföldi szlovákság körében végzett mindennapi munka eredményei lettek publikussá a Matica slovenská nagy rendezvényein. Ezek:

- a Külföldi Szlovákok Napjai Szlovákiában (1994),
- a Szlovák Ifjúság Maticás Világfesztiváljai (1992, 1995, 1998, 2001),
- a Szlovákok Világéve (1997–1998), melynek célmegjelölése a következő: „A Szlovákok Világévének határozott célja, hogy felébressze és megerősítse a szlovák szót, a szlovák dalt, a szlovák imát a szlovák azonosságtudatra való hatásában, valamint hogy Európa egyik legrégebbi nemzete újólag hallassa hangját, és lelkesítse a szlovák közösségeket mindazokban az országokban, ahová sorsuk vetette őket.” Összesen kb. 160 rendezvényt sikerült megszervezni a kultúra, a sport, a tudomány, a szórakozás, a vallásosság témaköréből. Ezt a Szlovákia-központú rendezvénysorozatot külföldi események bővítették ki.

Esetenként szociális akciókra is sort kerít a Matica slovenská. Így pl. 600 vajdasági és 100 ukrainai szlovák gyereket nyaraltatott a közelmúltban.

Érdekes, szerzőnk szerint joggalán fejlemény, hogy a szlovák kulturális minisztérium 1998-ban és 1999-ben jórészt megvonta a Matica slovenská állami támogatásának azt a részét, amely a külföldi szlováksággal való foglalkozásra szolgált. Ennek ellenére a „szlovák világ” továbbra is egyik prioritása marad a Matica slovenskának: az új évezred nemzeti létének fontos összetevőjeként szerepel az intézmény programjában.

Futala Tibor